

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عملکرد عام المنفعه
میراث معمار ۷ ایران

انتشارات
جهاد دانشگاهی
قزوین

سرشناسه: طاهر طلوع دل، محمدصادق، ۱۳۴۲-
عنوان و نام پدیدآور: عملکرد عام‌المنفعه میراث معماری ایران/تالیف
و تدوین محمدصادق طاهر طلوع دل، سینا کمالی تبریزی؛ ویراستار
محمد رئوف مهاجری.
مشخصات نشر: قزوین: جهاد دانشگاهی، سازمان انتشارات، واحد
قزوین، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری: ۳۸۴ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۴۷۶۵-۶
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: واژه‌نامه.
یادداشت: کتابنامه: ص. ۳۱۷-۳۴۱.
موضوع: ایران -- آثار تاریخی
موضوع: Iran -- Antiquities
موضوع: ساختمان‌های تاریخی -- ایران
موضوع: Historic buildings -- Iran
موضوع: معماری -- ایران -- نگهداری و مرمت
موضوع: Architecture -- Conservation and restoration -- Iran
شناسه افزوده: کمالی تبریزی، سینا، ۱۳۷۰-
شناسه افزوده: جهاد دانشگاهی. سازمان انتشارات. واحد قزوین
شناسه افزوده: Press Organization Jahade DaneshgahiGhazvin Branch
رده بندی کنگره: DSR۱۳
رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۴۳
شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۶۱۵۷۵

عنوان: عملکرد عام‌المنفعه میراث معماری ایران
تألیف و تدوین: محمدصادق طاهر طلوع دل، سینا کمالی تبریزی
ویراستار: محمد رئوف مهاجری
گرافیک و صفحه‌آرایی: مرضیه حمیدی زاده
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۶۴۷-۶۵-۶
چاپ: نوبت اول - ۱۳۹۹
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
بهاء: ۶۵۰۰۰۰ ریال

مصوبه شورای شعبه انتشارات جهاد دانشگاهی قزوین

ناشر: انتشارات جهاد دانشگاهی قزوین
کلیه حقوق محفوظ است ©

عملکرد عام المنفعه میراث معماران ایران

تألیف و تدوین:

دکتر محمد صادق طاهر طلوع دل

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

مهندس سینا کمالی تبریزی

دانشجوی دکتری مهندسی معماری دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

تقدیم اثر به؛

پدران، مادران و نیاکان برجای گذارنده میراث ارزشمندمان،
فرزندان، همسران و بستگان پاس دارنده ارزش‌های میراث ماندگار،
مخاطبین، محققین و فراگیران آموزه‌های ارزشمند برگرفته از میراث معماری

تقدیر و امتنان از:

اکنون جا دارد از کلیه افراد و عزیزانی که در تهیه، آماده‌سازی و تحقق این اثر و مجموعه ما را یاری نموده‌اند قدردانی نمائیم.

لذا سپاسگزار خالصانه بذل کلام، تراوشات قلم و حمایت‌های بی‌دریغ معنوی ایشان در زمینه‌سازی این تلاش و تبلور این اثر خواهیم بود.

بنابراین در کمال خضوع می‌توان گفت که تحقق این منظومه حاصلی برگرفته از آموزه‌های میراث معماری ارزشمند ایران اسلامی می‌باشد.

پیشگفتار

هر جامعه یا گروه اجتماعی، دارای تاریخ، اقتصاد، مراسم اعتقادی، زبان، هنر و مناسک مربوط به خود است. لذا همین خصایص، یک جامعه را از جوامع دیگر متمایز کرده و شناسنامه‌ی فرهنگی آن جامعه به حساب می‌آید. به عبارت دیگر گذشته‌ی تاریخی، سرزمین اجدادی، آداب و سنن، هنر و ادبیات و مذهب، هویت هر جامعه را تشکیل می‌دهند. هر جامعه فرهیخته در هر کجای جهان بر هویت فرهنگی و شناخت گذشته خود تأکید کرده و سعی دارد با قدرت و غرور، مشخصه‌های فرهنگی خود را زنده نگه دارد و از آن دفاع کند. میراث فرهنگ هر کشور، یکی از اساسی‌ترین ارکان تحکیم هویت و خودباوری ملی است. پژوهش در زمینه‌های مختلف آن موجب روشن شدن ابهامات تاریخی، شناخت ارزش‌های حاصل از حیات طولانی جامعه و تسری ارزش‌های اصیل نهفته در میراث فرهنگی، به حیات امروزی جامعه می‌شود. تعیین مرزهای فرهنگی جوامع بشری یکی از عوامل اصلی بازشناسی ملت‌ها و کشورها از یکدیگر است. هنر و فرهنگ ایرانی به دلیل ویژگی‌های خاص آن و موقعیت ژئوپلیتیک^۱ کشور، همواره در هنر و فرهنگ جهان، خود تأثیری شایسته و به سزا داشته است که امروزه می‌تواند از جمله زمینه‌های مساعد برای تحکیم روابط اجتماعی ملی و بین‌المللی، خودشکوفایی و رونق صنعت گردشگری باشد. با توجه به قدمت کشور ایران باید گفت؛ این کشور خاستگاه اولیه اقوام مختلف باگویش‌ها و آیین‌ها و سنن خاصی است که هر یک از اقوامش سهم به‌سزایی در خلق فرهنگ و

آثار هنری داشته‌اند. با مطالعه دستاورد اقوام ایرانی متوجه خواهیم شد؛ فرهنگ و هنر مرسوم در ایران از جمله هنرهای متنوع و غنی در جهان به شمار می‌رود که در نوع خود و در مقایسه با آثار جوامع دیگر بی‌نظیر است. هنرمندان ایرانی نه تنها با الهام از ذوق و هنر ذاتی خود، بلکه با تلفیق این هنر با ظرافت‌های فرهنگ ملی و بومی توانسته‌اند؛ استادانه به خلق آثاری هنری در زمینه موسیقی، نقاشی، معماری و هنرهای تجسمی و غیره بپردازند. مهم‌ترین نکته تاریخیچه هنر معماری ایران به حدود هزاره هفتم قبل از میلاد می‌رسد. این هنر، تاکنون به دلیل‌های گوناگون، به‌ویژه دلیل‌های فرهنگی، اجتماعی و اقلیمی، توسعه و تکامل یافته است. معماری ایران دارای ویژگی‌هایی است که در مقایسه با معماری کشورهای دیگر، از ارزشی ویژه برخوردار است. ویژگی‌هایی مانند استفاده از مصالح بومی در طراحی، محاسبات دقیق ریاضی، رعایت مسائل فنی و علمی در بناها، پایداری، مردم‌واری، پرهیز از بیهودگی، درون‌گرایی و بالاخره تزیینات و هندسه منحصر به فرد که در عین سادگی، معرف شکوه معماری ایران است. هزاران محوطه، بنا و مجموعه تاریخی بی‌نظیر، یادگاری گران‌قدر از تمدن و فرهنگ غنی ایران می‌باشد که نشان‌دهنده هنرهای سنتی با ریشه‌های چند هزارساله در تاریخ و فرهنگ این ملت است. حضور میراث معماری ایران در ابعاد فرهنگی ملموس و ناملموس، تحت اثر عملکرد هماهنگ آن با تمدن‌های بشری ملی و جهانی محسوب می‌شود. سرمایه عظیم معنوی و فرهنگی ناشی از این تاریخ و تمدن بی‌نظیر که ممالکت مختلف از آن الهام گرفته‌اند، موجب شناسایی عمیق و همه‌جانبه فرهنگ و تمدن ایران خواهد شد. یکی از ضرورت‌های ایجابی در امر مهم حفاظت بناهای تاریخی، شناخت عملکرد و کاربری بناهای تاریخی می‌باشد که در این کتاب تحت عنوان عملکرد عام‌المنفعه میراث معماری ایران تدوین و تألیف شده است. امید این است که با معرفی این میراث ارزشمند، مردم ایران هرچه بیش‌تر با لزوم حفظ فرهنگ ایرانی خویش، وقوف یافته و ارزش‌های فیزیکی و معنایی ایران فرهنگی را پاس بدارند.

محمدصادق طاهرطلوع‌دل

سینا کمالی تبریزی

فصل ۱؛ حفاظت میراث معماری ۱۰

۱-۱- مقدمه و کلیات ۳

۲-۱- انواع میراث ۴

۳-۱- حفاظت میراث معماری ۶

۳-۱-۱- طبقه بندی مداخلات حفاظتی ۸

۳-۲-۱- تاریخچه حفاظت میراث معماری ۱۲

۴-۱- قلمروهای حفاظت میراث معماری ۱۶

۴-۱-۱- حفاظت کالبدی میراث معماری (عناصر کالبدی) ۱۷

۴-۱-۲- حفاظت معنایی میراث معماری (ارزش‌های معنایی) ۳۲

۴-۳-۱- حفاظت اسنادی میراث معماری (مستندنگاری) ۴۵

۵-۱- ارزش‌های اصیل در میراث معماری ماندگار ۴۹

۶-۱- جمع‌بندی مطالب فصل اول ۵۰

فصل ۲؛ عملکرد حرفه‌ای (اشتغالی) ۵۳

۱-۲- مقدمه و کلیات ۵۵

۲-۲- کبوترخانه (آشپان‌خانه) ۵۹

۲-۱-۲- معنی لغوی کبوترخانه ۵۹

۲-۲-۲- چیستی فرهنگی کبوترخانه ۵۹

۶۰.....	۳-۲-۲- ویژگی‌های کبوترخانه
۶۱.....	۴-۲-۲- عناصر معماری کبوترخانه
۷۰.....	۵-۲-۲- نمونه ماندگار کبوترخانه
۷۱.....	۳-۲- عصارخانه (شیره‌خانه)
۷۱.....	۱-۳-۲- معنی لغوی عصارخانه
۷۲.....	۲-۳-۲- چيستی فرهنگی عصارخانه
۷۳.....	۳-۳-۲- ویژگی‌های عصارخانه
۷۴.....	۴-۳-۲- عناصر معماری عصارخانه
۷۹.....	۵-۳-۲- نمونه ماندگار عصارخانه
۸۴.....	۴-۲- آسی-آب و باد (آسی‌خانه)
۸۴.....	۱-۴-۲- معنی لغوی آسی
۸۴.....	۲-۴-۲- چيستی فرهنگی آسی
۸۵.....	۳-۴-۲- ویژگی‌های آسی‌ها
۸۶.....	۴-۴-۲- عناصر معماری آسی‌ها
۹۷.....	۵-۴-۲- نمونه ماندگار آسی‌ها
۱۰۱.....	۵-۲- جمع‌بندی مطالب فصل دوم
۱۰۳.....	فصل ۳: عملکرد ارتباطی (مواصلی)
۱۰۵.....	۱-۳- مقدمه و کلیات
۱۰۷.....	۲-۳- پل (وصل‌گاه)
۱۰۷.....	۱-۲-۳- معنی لغوی پل
۱۰۸.....	۲-۲-۳- چيستی فرهنگی پل
۱۰۸.....	۳-۲-۳- ویژگی‌های پل
۱۰۹.....	۴-۲-۳- عناصر معماری پل
۱۱۳.....	۵-۲-۳- نمونه ماندگار پل
۱۱۷.....	۳-۳- رباط و مهمانسرا (کاروانسرا)
۱۱۷.....	۱-۳-۳- معنی لغوی کاروانسرا
۱۱۷.....	۲-۳-۳- چيستی فرهنگی کاروانسرا
۱۱۹.....	۳-۳-۳- ویژگی‌های کاروانسرا

۱۱۹	۳-۳-۴- عناصر معماری کاروانسرا
۱۲۸	۳-۳-۵- نمونه ماندگار کاروانسرا
۱۳۴	۳-۴-۴- راه و بنای وابسته (راه بنا)
۱۳۴	۳-۴-۱- معنی لغوی راه بنا
۱۳۴	۳-۴-۲- چیستی فرهنگی راه بنا
۱۳۸	۳-۴-۳- ویژگی های راه بنا
۱۳۹	۳-۴-۴- عناصر معماری راه بنا
۱۴۴	۳-۴-۵- نمونه ماندگار راه بنا
۱۴۷	۳-۵-۵- قهوه خانه (چایخانه)
۱۴۷	۳-۵-۱- معنی لغوی قهوه خانه
۱۴۷	۳-۵-۲- چیستی فرهنگی قهوه خانه
۱۴۹	۳-۵-۳- ویژگی های قهوه خانه
۱۵۱	۳-۵-۴- عناصر معماری قهوه خانه
۱۵۹	۳-۵-۵- نمونه ماندگار قهوه خانه
۱۶۲	۳-۶- جمع بندی مطالب فصل سوم
۱۶۵	فصل ۴: عملکرد بهداشتی (درمانی)
۱۶۷	۴-۱- مقدمه و کلیات
۱۶۸	۴-۲- حمام (نظافت خانه)
۱۶۸	۴-۲-۱- معنی لغوی حمام
۱۶۹	۴-۲-۲- چیستی فرهنگی حمام
۱۶۹	۴-۲-۳- ویژگی های حمام
۱۷۰	۴-۲-۴- عناصر معماری حمام
۱۷۹	۴-۲-۵- نمونه ماندگار حمام
۱۸۷	۴-۳- شفاخانه (درمانگاه)
۱۸۷	۴-۳-۱- معنی لغوی شفاخانه
۱۸۷	۴-۳-۲- چیستی فرهنگی شفاخانه
۱۸۸	۴-۳-۳- ویژگی های شفاخانه
۱۸۸	۴-۳-۴- عناصر معماری شفاخانه

- ۱۸۹ ۴-۳-۵- نمونه ماندگار شفاخانه
- ۱۹۱ ۴-۴- (ورزشگاه) زورخانه
- ۱۹۱ ۴-۴-۱- معنی لغوی زورخانه
- ۱۹۱ ۴-۴-۲- چيستی فرهنگی زورخانه
- ۱۹۲ ۴-۴-۳- ویژگی های زورخانه
- ۱۹۴ ۴-۴-۴- عناصر معماری زورخانه
- ۱۹۸ ۴-۴-۵- نمونه ماندگار زورخانه
- ۱۹۹ ۴-۵- رختشوی خانه (شویش گاه)
- ۱۹۹ ۴-۵-۱- معنی لغوی رختشوی خانه
- ۱۹۹ ۴-۵-۲- چيستی فرهنگی رختشوی خانه
- ۱۹۹ ۴-۵-۳- ویژگی های رختشوی خانه
- ۲۰۰ ۴-۵-۴- عناصر معماری رختشوی خانه
- ۲۰۳ ۴-۵-۵- نمونه ماندگار رختشوی خانه
- ۲۰۴ ۴-۶- جمع بندی مطالب فصل چهارم

فصل ۵: عملکرد آب رسانی (حياتی) ۲۰۵

- ۲۰۷ ۵-۱- مقدمه و کلیات
- ۲۰۹ ۵-۲- آب انبار (آب خانه)
- ۲۰۹ ۵-۲-۱- معنی لغوی آب انبار
- ۲۰۹ ۵-۲-۲- چيستی فرهنگی آب انبار
- ۲۱۰ ۵-۲-۳- ویژگی های آب انبار
- ۲۱۲ ۵-۲-۴- عناصر معماری آب انبار
- ۲۲۱ ۵-۲-۵- نمونه ماندگار آب انبار
- ۲۲۵ ۵-۳- یخچال (یخ خانه)
- ۲۲۵ ۵-۳-۱- معنی لغوی یخچال
- ۲۲۵ ۵-۳-۲- چيستی فرهنگی یخچال
- ۲۲۶ ۵-۳-۳- ویژگی های یخچال
- ۲۲۷ ۵-۳-۴- عناصر معماری یخچال
- ۲۳۷ ۵-۳-۵- نمونه ماندگار یخچال

۲۴۲	۴-۵- قنات (کاربیز)
۲۴۲	۴-۵-۱- معنی لغوی قنات
۲۴۲	۴-۵-۲- چستی فرهنگی قنات
۲۴۳	۴-۵-۳- ویژگی‌های قنات
۲۴۴	۴-۵-۴- عناصر معماری قنات
۲۴۸	۴-۵-۵- نمونه ماندگار قنات
۲۵۲	۵-۵- مادی (نهرگاه)
۲۵۲	۵-۵-۱- معنی لغوی مادی
۲۵۲	۵-۵-۲- چستی فرهنگی مادی
۲۵۳	۵-۵-۳- ویژگی‌های مادی
۲۵۴	۵-۵-۴- عناصر معماری مادی
۲۵۵	۵-۵-۵- نمونه ماندگار مادی
۲۵۶	۵-۶- جمع‌بندی مطالب فصل پنجم
۲۵۷	فصل ۶: عملکرد جمعی (تعاملی).....
۲۵۹	۶-۱- مقدمه و کلیات
۲۶۳	۶-۲- بازار (تجارت‌گاه)
۲۶۳	۶-۲-۱- معنی لغوی بازار
۲۶۳	۶-۲-۲- چستی فرهنگی بازار
۲۶۴	۶-۲-۳- ویژگی‌های بازار
۲۶۵	۶-۲-۴- عناصر معماری بازار
۲۷۵	۶-۲-۵- نمونه ماندگار بازار
۲۷۵	۶-۳- محله (ترددگاه)
۲۷۵	۶-۳-۱- معنی لغوی محله
۲۷۶	۶-۳-۲- چستی فرهنگی محله
۲۷۷	۶-۳-۳- ویژگی‌های محله
۲۸۱	۶-۳-۴- عناصر معماری محله
۲۸۴	۶-۳-۵- نمونه ماندگار محله
۲۸۸	۶-۴- میدان (تعامل‌گاه)
۲۸۸	۶-۴-۱- معنی لغوی میدان

۲۸۹.....	۲-۴-۶- چيستی فرهنگي میدان
۲۸۹.....	۳-۴-۶- ویژگی های میدان
۲۹۱.....	۴-۴-۶- عناصر معماری میدان
۲۹۲.....	۵-۴-۶- نمونه ماندگار میدان
۲۹۸.....	۵-۶- باغ (تفرج‌گاه)
۲۹۸.....	۱-۵-۶- معنی لغوی باغ
۲۹۹.....	۲-۵-۶- چيستی فرهنگي باغ
۲۹۹.....	۳-۵-۶- ویژگی های باغ
۳۰۱.....	۴-۵-۶- عناصر معماری باغ
۳۰۹.....	۶-۵-۵- نمونه ماندگار باغ
۳۱۶.....	۶-۶- جمع بندی مطالب فصل ششم
۳۱۷.....	منابع
۳۴۱.....	منابع انگلیسی
۳۶۱.....	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی

حفاظت میراث معمارے

فصل ۱

۱-۱- مقدمه و کلیات

میراث در لغت به معنی چیزی است که به ارث رسیده است (معین، ۱۳۸۸: ۴۳۷۳) و نیز حاصل، عائد و خلاف مضرت (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۱۶۸۱) آمده است. عام‌المنفعه در لغت نامه دهخدا چنین معنا شده است: «کارهایی که برای عام سود بخشد. چیزی که به همه بهره رساند و شامل همه مخلوق گردد». بنابراین میراث عام‌المنفعه به معنی، میراثی است که سود و فایده آن به همگان یا عموم مردم می‌رسد. میراث در کلیت خود مفهومی است که در اذهان مردم، واجد ارزش‌های مثبت و اعتبار است و منظور از میراث عام‌المنفعه، میراثی است که نفع آن‌ها به همه مردم رسد؛ از قبیل راه‌سازی، تأسیس آموزشگاه‌ها و بیمارستان‌ها. بنابراین، «منفعت عمومی» سطحی از سود و فایده تلقی می‌شود که همگان یا عموم افراد جامعه از آن برخوردار خواهند بود یا اموری که منفعت و فایده آن عاید عموم افراد جامعه می‌شود (حاج‌زاده، ۱۳۹۳، ص ۵).

مهم‌ترین و بیژگی میراث عام‌المنفعه این است که همه می‌توانند از آن استفاده کنند و بهره ببرند. برای مثال، عملکردهای ارتباطی یکی از میراث عام‌المنفعه محسوب می‌شود و اهمیت آن، از این جهت است که، شرایط خاص اقلیمی سرزمین ایران، سبب شده است که شهرها و آبادی‌های این سرزمین در فواصل دور از هم قرار گیرند. در این شرایط، تنها یک شبکه ارتباطی منظم و بناهای رفاهی - اقامتی (کاروانسراها) می‌توانسته است این نقاط دورافتاده را یکپارچه کند. به این ترتیب عملکردهای ارتباطی، پیمودن این فواصل را برای همگان میسر کرده است.

در این فصل ابتدا به حفاظت میراث معماری پرداخته شده و در فصول بعدی، به بررسی انواع میراث معماری عام‌المنفعه که شامل: عملکرد حرفه‌ای (اشتغالی)، عملکرد ارتباطی (مواصلی)، عملکرد بهداشتی (درمانی)، عملکرد آبرسانی (حیاتی) و عملکرد جمعی (تعاملی) می‌شود، اختصاص یافته است.

۱-۲- انواع میراث

در (جدول: ۱-۱) به بررسی میراث و انواع آن اشاره شده است.

جدول ۱-۱- بررسی انواع میراث (Heritage)

ردیف	محقق	تعریف
۱	Edroma, 2001, 158	میراث ، ترکیبی است از ارزش‌هایی که توسط بشر خلق می‌گردد که شامل هنجارها، باورها، اعتقادات، مواد و شیوه‌های تکنیکی است. در بسیاری از موارد، فرهنگ و طبیعت، بخش جدایی‌ناپذیر از یکدیگر بوده و ارزش میراثی، شامل جنبه‌های ملموس و ناملموس اثر می‌گردد.
۲	UNESCO, 1954	میراث هر جامعه دارای چشم‌اندازی جهانی است. این مسئله مربوط به همه مردم است چرا که می‌توان به میراث فرهنگی همه ملت‌ها به عنوان بخشی از میراث فرهنگی جهانی نگریست.
۳	Park, 2010	میراث اساسی‌ترین عنصر فرهنگ در نمایش موجودیت ملی و دارای ظرفیت‌هایی اساسی برای ارائه نمادین حس تعلق است. پارک، میراث را شواهد هویتی انگاشته و آن را با هویت جمعی مرتبط می‌داند.
۴	صمدی، ۱۳۸۳	میراث فرهنگی در ماده یک قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی کشور، چنین توصیف شده است: «میراث فرهنگی شامل آثار باقی‌مانده از گذشتگان است که نشانگر حرکت انسان در طول تاریخ می‌باشد و با شناسایی آن، زمینه شناخت هویت و خط حرکت فرهنگی او میسر می‌گردد و از این طریق زمینه‌های عبرت برای انسان فراهم می‌آید».
۵	حسین زاده، ۱۳۹۳	میراث فرهنگی عبارت است از اشیایی منقول یا غیرمنقول، مادی یا غیرمادی که دارای نمود فیزیکی و قابل ادراک با حواس بوده و واجد قدمت نسبی که نمایانگر تحول زمانی و تاریخی است به طوری که حسی از تداوم در انسان ایجاد نموده و ارائه‌کننده‌ی ارزش‌های تاریخی باشد. همچنین باید دارای پیام انسانی باشد که این پیام نه از طریق تاریخ نوشتاری بلکه از طریق القای معنایی چون تحسین، تأثر و رضایت حاصل می‌شود که بیان‌کننده‌ی هویت انسانی و فرهنگی پدیدآورندگان آن آثار است.

ردیف	محقق	تعریف
۶	Welburn et al, 2000	میراث فرهنگی نشان‌گر حافظه جمعی جامعه و خویش‌شناسی آن است.
۷	Smith, 2006	میراث فرهنگی همان چیزی است که در جوامع متعدد به منظور ساخت و بازسازی هویت‌ها و ارزش‌های متعدد فرهنگی و اجتماعی، از آن بهره گرفته شده است.
۸	شاهی و خورشید، ۱۳۹۲	میراث فرهنگی ناملموس به جنبه‌های غیر فیزیکی یک فرهنگ گفته می‌شود و اغلب آداب و رسوم جامعه در یک دوره‌ی زمانی یا راه و روش رفتار در جامعه که معمولاً قوانین رسمی عمومی برای کارکرد در یک فضای فرهنگی خاص هستند، را در برمی‌گیرد. به عبارت دیگر میراث ناملموس شامل بخشی از فرهنگی ماست که به شکل شفاهی و سینه‌به‌سینه به ما به ارث رسیده است.
۹	Logan, 2007	میراث فرهنگی ناملموس را دربرگیرنده‌ی افراد و مردم می‌دانند و نه اشیای بی‌جان، به همین دلیل است که این میراث را میراث معنوی نیز می‌نامند.
۱۰	کبیری هندی و دانه‌کار، ۱۳۹۰	میراث فرهنگی ناملموس و معنوی مجموعه‌ی مظاهری است که گرچه وجود مادی ندارد، اما جلوه‌های مادی آن‌ها قابل درک و بررسی است.
۱۱	معاونت معرفی و آموزش سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۸۷	میراث فرهنگی ناملموس (معنوی)، تظاهرات و نمادهای متنوع و گسترده‌ای دارد؛ که ممکن است به زبان، سنت‌های شفاهی، دانش سنتی، خلق فرهنگ مادی، نظام‌های ارزشی یا به هنرهای نمایشی و نظایر آن مربوط باشد.
۱۲	کبیری هندی و دانه‌کار، ۱۳۹۰	میراث فرهنگی ملموس و مادی به مجموعه‌ی مظاهر مادی که خارج از وجود انسان تحقق مادی و فیزیکی دارد اطلاق می‌شود.
۱۳	حسین زاده، ۱۳۹۳	میراث فرهنگی ملموس یا مادی به تمامی آثار و اشیای شامل بناها، محوطه‌ها، مناظر طبیعی و اشیای و ابزار دست‌ساز بشری و تمامی مظاهری که به هر نحوی قابل مشاهده هستند گفته می‌شود و به دودسته‌ی میراث منقول (قابل انتقال مانند اشیاء باستانی) و غیرمنقول (غیرقابل انتقال مانند بناهای تاریخی) طبقه‌بندی می‌شوند.

در (جدول: ۱-۲) به تعریف میراث معماری اشاره شده است.

جدول ۱-۲- تعریف میراث معماری بر اساس کنوانسیون حمایت از میراث معماری اروپا،

(مأخذ: Council of Europe, 1985, 2-3)

ردیف	حوزه	تعریف
۱	یادمان‌ها	تمامی ابنیه‌ها و سازه‌های شاخص از لحاظ تاریخی، باستان‌شناسی، هنری، علمی، اجتماعی و فنی شامل الحاقات و متعلقات آن‌ها.
۲	مجموعه بناها	مجموعه همگنی از بناهای شهری یا روستایی که از لحاظ تاریخی، باستان‌شناسی، هنری، علمی، اجتماعی و فنی شاخص هستند و برای تشکیل واحدهای توپوگرافیک معین به حد کافی منسجم هستند.
۳	محوطه‌ها	آثار ترکیبی از انسان و طبیعت را شامل می‌شود و پهنه‌های موجود که جزئی از محیط ساخته شده بوده و برای تعریف‌پذیری از نظر توپوگرافیکی به حد کافی متمایز و همگن هستند و از لحاظ تاریخی، باستان‌شناسی، هنری، علمی، اجتماعی و فنی شاخص هستند.

۱-۳- حفاظت میراث معماری

در پیوست ۲ سند نارا آمده است: «حفاظت هر تلاشی است که برای درک میراث فرهنگی، تاریخ و معنای آن، تضمین وجه مادی آن و در صورت نیاز ارائه و معرفی، مرمت و بهبود آن صورت می‌گیرد» (دفتر منطقه‌ای یونسکو در تهران ۱۳۸۸، ۸۹). در (جدول: ۱-۳) به تعریف حفاظت میراث معماری پرداخته شده است.

جدول ۱-۳- تعریف حفاظت میراث معماری و اهداف آن (Architectural Conservation)

ردیف	محقق	تعریف
۱	Petzet, 2004, 9	حفاظت به معنای حفظ و نگهداری است.
۲	فلاحی محمدصادق، ۱۳۹۶	حفاظت به معنای حفظ ارزش‌های مشخص است. عبارت حفاظت زمانی معنا می‌یابد که تداوم حیات اشیائی ارزشمند مطرح باشد که بخشی از فرهنگ یا زندگی یک جامعه شناخته می‌شود. پس به‌طور کلی حفاظت معماری به معنای حفاظت معماری‌های ارزشمند یا ارزش‌های معماری است.

1- The Nara Document on Authenticity. (1994).

ردیف	محقق	تعریف
۳	یوکیلهتو، ۱۳۸۷، ۳۴۷	حفاظت عبارت است از: تطویل عمر میراث فرهنگی و در صورت امکان، شفاف کردن پیام‌های هنری و تاریخی ملحوظ در آن، بدون از بین رفتن اصالت و معنای آن.
۴	Matero, 2000, 81	حفاظت ، یک راهبرد کلی در شکل دهی و تفسیر دنیای فرهنگی امروز ما است. هر اقدام حفاظتی، شیوه‌ای در شناخت و استدلال ارزش‌های فرهنگی است.
۵	طالبیان، ۱۳۸۴، ۱۲	حفاظت در معنای فلسفی، به معنای نگه‌داشتن و حفظ حقیقت اثر و جلوگیری از نابودی آن است. حفاظت اثر هنری به معنای درک دوباره حقیقت آن در دنیای جدید است.
۶	ICOMOS, 1994, 112	حفاظت از میراث فرهنگی بر اساس سند تارا، ریشه در ارزش‌های میراثی معرفی شده که حفظ آن منوط به توانایی در راستای درک این ارزش‌ها است.
۷	ICOMOS, 1964	هدف از حفاظت ، حفظ اصالت و تمامیت میراث فرهنگی است.
۸	Munoz, 2005, 46	هدف از حفاظت میراث فرهنگی، آشکارسازی و حفظ حقیقت اثر است. در حقیقت ذات حقیقی اثر به دلایلی پنهان شده است و حفاظت، این حقیقت را آشکار می‌کند.
۹	Caple, 2004, 36-33	هدف از حفاظت میراث فرهنگی را می‌توان در سه حوزه بارز عملکردی طبقه‌بندی نمود که عبارت‌اند از: نخست (آشکارسازی ^۱)، دوم (ارزیابی ^۲) و در نهایت (صیانت ^۳). بر این اساس، هر عملکرد حفاظتی را می‌توان با ترکیبی متوازن از این سه جنبه مد نظر قرارداد و بسته به نوع و شرایط حفاظتی هر یک از آثار، شیوه‌ای در راستای حفاظت و مرمت در این حوزه انتخاب نمود.

حفاظت به حفظ همهٔ وجوه و خصائص آثار توجه دارد؛ به ویژه آنگاه که کنشی در پی داشته باشد، این توجه بیش از پیش افزایش می‌یابد و از آنجایی که هر کنشی موجب دگرگونی نیز است، نادیده گرفته شدن هر جنبه‌ای می‌تواند زیان بار باشد (فلامکی ۱۳۸۹: ۵۱). فیلدن (۱۹۱۹-۲۰۰۸) حفاظت را به عنوان **گُنش** (اقدام) در اثر تاریخی دیده و آن را از دیدگاه فنی و عملی بررسی کرده است. «حفاظت^۴ گُنشی (اقدامی) است که از زوال اثر جلوگیری می‌کند. تمام اعمالی که عمر میراث

1- Revelation

2- Investigation

3- Preservation

4- Conservation

فرهنگی و طبیعی ما را دوام ببخشد و طولانی کند در مقوله حفاظت می‌گنجد» (Feilden, 2003, 3). بنابراین جامعیت باید در ذات حفاظت وجود داشته باشد. موضوعاتی که حفاظت در حین مطالعه و اقدام با آن سروکار پیدا می‌کند؛ شامل مسائل تاریخی، کالبدی و فنی، زیبایی‌شناسی و هنری، مردم‌شناسی و فرهنگی و اقتصادی و عملکردی است (فلامکی ۱۳۸۹: ۵۱).

دامنهٔ حفاظت گسترده است و اقسام متنوعی از اقدامات را شامل می‌شود که از آن راه‌ها می‌توان به حفظ اثر پرداخت. از نظر فیلدن، این اقدامات حدود و مراتبی به این شرح دارد: پیشگیری از فرسایش^۱، نگهداری جزء به جزء موجودیت اثر^۲، استحکام بخشی^۳، مرمت و باززنده‌سازی (احیا)^۴، بازتولید^۵، بازسازی^۶ (Feilden, 2003, 8-12)، آیت‌الله زاده شیرازی، (۱۳۸۲).

۱-۳-۱- طبقه بندی مداخلات حفاظتی

بررسی پیشینه مفهوم حفاظت نشان می‌دهد با توجه به تعاریف مختلف این مفهوم، تبیین اقدامات مناسب حفاظت نیازمند شناخت جنبه‌های مختلف آن است (فلاح محمدصادق، ۱۳۹۶).

مراتب اقدامات حفاظت در منشور بورا^۷ شامل پیشگیری حفاظتی^۸، احیاء^۹، بازسازی حالت اولیه^{۱۰} و تطبیق کاربری^{۱۱} است (Australia ICOMOS, 2010). این‌ها نشان می‌دهد که حفاظت لزوماً کنش همراه با دست بردن در اثر نیست. پیشگیری، نگهداری و مراقبت که موجب دور شدن آسیب‌ها و خطرات می‌شود، نامستقیم و بی‌دست بردن ممکن می‌شود و جزء توجهات دائم حفاظتی محسوب می‌شود. کنترل محیط پیرامون، پایش، مشاهده و مطالعه و برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری از راه‌های رسیدن به این مرتبه از حفاظت است. اما بخش مهمی از حفاظت با دست بردن در اثر و مواجهه مستقیم با کالبد و مواد تشکیل دهنده آن ممکن می‌شود (تصویر: ۱-۱).

1- Prevention of Deterioration

2- Preservation

3- Restoration

4- Rehabilitation

5- Reproduction

6- Reconstruction

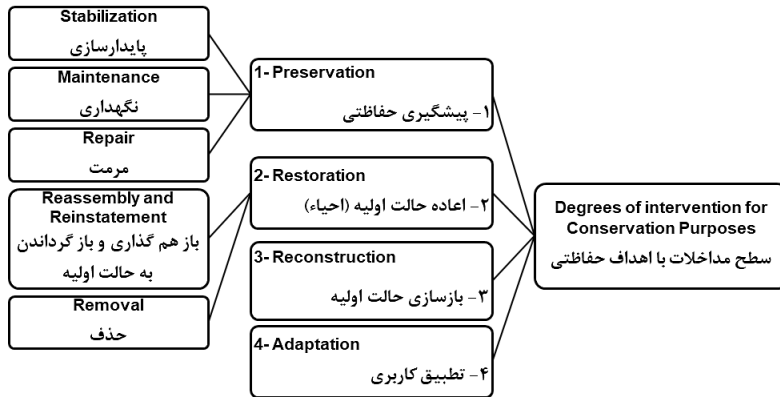
7- Burra Charter

8- Preservation

9- Restoration

10- Reconstruction

11- Adaption

تصویر ۱-۱- طبقه بندی حفاظت در بناهای تاریخی، (مأخذ: آیکوموس نیوزلند، ۲۰۱۰)

۱- پیشگیری حفاظتی (Preservation)

حفاظت از یک مکان یعنی انجام کمترین مداخله ای ممکن، برای اطمینان از بقای بلند مدت و ادامه ارزش میراث فرهنگی آن مکان در نظر گرفته می شود. فرایندهای حفاظتی نبایستی بنا را مبهم یا حذف کنند، به ویژه اگر در اعتباربخشی و یکپارچگی محل، پایداری سازه و مصالح کمک کند.

الف) پایدارسازی (Stabilisation)

فرایندهای تخریب باید با ارائه درمان یا مراقبت کند شود.

ب) نگهداری (Maintenance)

جایگاه ارزشی میراث فرهنگی باید به طور مرتب مراقبت شود. نگهداری باید طبق نقشه یا برنامه کاری انجام شود.

ج) مرمت (Repair)

در مرمت یک مکان بر اساس ارزش های میراث فرهنگی باید از مصالح مطابق یا مشابه استفاده شود. در مواردی که استفاده از مصالح جدید مورد نیاز است، باید آنها مستند شوند و توسط متخصصان قابل تشخیص باشند. به کارگیری مصالح و روش های سنتی در کار حفاظت باید اولویت قرار گیرند. مرمت بر اساس استاندارد فنی بالاتر موقعی حاصل می شود که از مصالح

معاصر یا شیوه‌های ساخت جدید استفاده شود و تنها توجیه استفاده این است که پایداری سایت و مصالح، افزایش یابد. باید مصالح جدید با قدیم سازگار باشد و ارزش میراث معماری را کاهش ندهد.

۲- اعاده حالت اولیه/احیاء (Restoration)

بازگرداندن به حالت اولیه بر پایه احترام به بافت‌های موجود و شناسایی و تجزیه و تحلیل تمام شواهد موجود است، تا ارزش میراث فرهنگی یک محل بهبود یابد یا نشان داده شود. بازگرداندن بافت به حالت اولیه، تنها در صورتی باید انجام شود که ارزش میراث فرهنگی مکان آشکار و یا کشف شود.

الف) بازبرهم‌گذاری و بازگرداندن به حالت اولیه (Reassembly and Reinstatement)

بازبرهم‌گذاری با استفاده از مواد موجود و از طریق روند بازگرداندن به حالت اولیه، آن مکان را به موقعیت قبلی خود بازمی‌گرداند. بازبرهم‌گذاری بیش‌تر احتمال دارد که کار را در بخشی از یک مکان به جای کل مکان انجام دهد.

ب) حذف (Removal)

گاهی اوقات بافت موجود ممکن است تا از محل به طور دائم برداشته شود. این ممکن است به دلایل تخریب پیشرفته، یا از دست دادن یکپارچگی ساختاری باشد، یا به این دلیل که بافت خاصی در یک برنامه حفاظتی شناسایی شده است که باعث از بین بردن ارزش میراث فرهنگی این مکان می‌شود. بافت برداشته شده باید قبل و بعد از حذف آن به طور اصولی مستند و ثبت شود.

۳- بازسازی حالت اولیه (Reconstruction)

بازسازی حالت اولیه‌ای مناسب است که برای عملکرد، یکپارچگی، ارزش ناملموس و یا درک یک مکان، شواهد کافی فیزیکی و مستند را برای از بین بردن حدس و گمان داشته باشد و بتواند ارزش میراث فرهنگی باقی مانده را، حفظ کند. معمولاً بازسازی حالت اولیه عناصر، نباید بیش‌تر مکان یا سازه را تشکیل دهند.

۴- تطبیق کاربری (Adaptation)

حفاظت از ارزش میراث فرهنگی مکان، معمولاً توسط کاربری مورد استفاده در یک مکان متناسب

با هدف مفید تسهیل می‌شود. پیشنهادات مربوط به تطبیق کاربری یک مکان ممکن است متناسب با کاربری قبلی خود بنا یا با تغییر کاربری، در نظر گرفته شود. تغییرات و اضافات، در صورتی که برای استفاده سازگار از محل ضروری باشد، قابل قبول است. هر تغییر مورد نیاز، باید حداقل و برگشت پذیر باشد؛ همچنین نباید ارزش میراث فرهنگی مکان را کم کند و یا تغییر دهد.

هر گونه تغییر یا افزودن باید با فرم اصلی و ساختار مکان سازگار باشد و از تضاد نامناسب و ناسازگار فرم، مقیاس، حجم، رنگ و مواد جلوگیری شود. تطبیق کاربری، نباید بر کلیت فرم و بافت اصلی غلبه کند. همچنین نباید بر جایگاه ارزش میراث فرهنگی تأثیر بگذارد. کاربری جدید باید فرم و بافت اصلی را تکمیل کند (آیکوموس نیوزلند، ص ۶-۸، ۲۰۱۰).

علی‌رغم اصول و ضوابطی که برای همه مراتب حفاظت بر شمرده شده، همواره نگرانی درباره احتمال بروز خطا و نادرستی در حفاظت وجود دارد. برای پیشگیری از بروز خطا، فرایند عمل حفاظت، همچون فرایندی فکری، همراه با تحقیق و تأمل در همه مراحل پیش‌بینی شده است. کمپ^۱ در «اصول اخلاق کاربردی» [در حفاظت]، هسته فکری کنش حفاظت را در دیاگرامی با سه گوشه نشان داده است (تصویر: ۱-۲). در رأس آن تحقیق پیش از مداخله در اثر^۲، در یک گوشه قاعده ارزیابی پیش از حذف [لایه‌های] آشکار شده^۳ و در گوشه دیگر، قاعده نگه‌داری هویت فرهنگی اثر^۴، قرار می‌گیرد (Kemp 2009, 62).

تصویر ۱-۲- نمودار نشان دهنده ایده‌های اصلی است که اقدامات حفاظت را تعیین می‌کند، (مأخذ: Kemp, 2009)

-
- 1- Kemp
 - 2- Investigation before intervention
 - 3- Evaluation before removal
 - 4- Maintaining identity

۱-۳-۲- تاریخچه حفاظت میراث معماری

مطالعه تجربه‌های حفاظت میراث معماری تا پیش از قرن نوزدهم میلادی نشان می‌دهد حفاظت عمدتاً مجموعه اقداماتی برای مقابله با عوامل فرساینده و بهبود بخشیدن به وضعیت کالبدی میراث معماری به منظور تداوم کالبدی و کاربردی آنها و در موارد معدودی به همراه توجه به جنبه‌های هنری، زیبایی شناسانه و نمادین آثار بوده است. از قرن نوزدهم به بعد اگرچه نظریه پردازان و معماران حفاظت‌گر، برداشت‌های گوناگونی از مفهوم حفاظت داشته‌اند اما در تمام موارد، همچنان، وجوه ملموس و قابل رؤیت آثار میراثی بیش از مقوله‌های حسی و عاطفی آنها مورد توجه قرار گرفته است. زیرا هنوز آثار معماری متشکل از وجوه صرفاً کالبدی و عینی پنداشته می‌شدند، حال آن‌که در آثار چیزی فراتر از فیزیک اثر وجود دارد. از چندین دهه قبل با مطرح شدن برخی مفاهیم مرتبط با محیط انسانی در زمینه‌های علمی، فلسفی و علوم محیطی، دیدگاه‌ها نسبت به جنبه‌های کیفی فضاها توسعه یافت و ابعاد غیرکالبدی آنها مورد توجه قرار گرفت. چنین تغییر نگرشی، مقوله حفاظت فضاها را نیز متأثر ساخت و موجب شد دست اندرکاران حفاظت، آن‌را نه تنها اقدامی برای بهینه‌سازی و استمرار ابعاد عینی آثار، بلکه عملیاتی بدانند که به خصوصیات ذهنی میراث معماری نیز می‌پردازد.

الف) حفاظت تا پیش از قرن ۱۹ میلادی

حفاظت در دوره قبل از رنسانس تا قرن ۱۵ میلادی، به معنای امروزی مطرح نبود و این امر سبب ایجاد تغییراتی در آثار تاریخی گردید. در بسیاری مواقع تخریب در بناها صورت می‌پذیرفت و از مصالح آن‌ها جهت ساخت بناهای دیگر استفاده می‌نمودند (طالبیان، ۱۳۸۴، ۵۴). رنسانس در واقع زمان هوشیاری دوباره نسبت به ارزش‌های فرهنگی یادمان‌های باستانی به شمار می‌رود (سعیدی رضوانی، ۱۳۷۹، ۲۴). در سده پانزدهم در دنیای حفاظت، حفظ اثر در دو زمینه تجلی می‌یابد. یکی حفظ آن به حالت اولیه که در دایره حفاظت قرار می‌گیرد و دیگری تکمیل و از بین بردن نواقص که در حیطه مرمت در قالب باززنده‌سازی می‌گنجد. در اواخر دوره رنسانس نخستین گرایش‌ها در خصوص توجه به میراث هنری فرهنگی ایجاد گردید. در این دوره روش حفاظت، تنها به معنای بازسازی دوباره بنا بوده و مفهوم ظاهری و شکل اثر مورد توجه قرار گرفت (طالبیان، ۱۳۸۴، ۱۴).

روند حفاظت با تغییرات جزئی ادامه داشت تا آن‌که در قرن ۱۸ میلادی، به دلیل تعریف مفاهیم در حوزه حفاظت و مرمت به‌ویژه موضوع اصل و بدل، بحث ارزش‌های اثر هنری در حفاظت

موردتوجه قرار گرفته که با بحث اصالت همراه می‌گردد. نظریات مطرح شده در زمینه ساخت اثر جعلی و قرارگیری در محوطه‌ها و انتقال آثار اصلی به موزه‌ها (یوکیلهتو، ۱۳۸۷، ۲۳۵) سبب ایجاد چالش‌هایی می‌گردد تا موضوع اصالت و ارزش موردتوجه جدی قرار گیرد (Albertz & Hazen, 2010, 47).

در نیمه دوم قرن هجدهم پدیدار شدن آگاهی نوین تاریخی آغاز عصر حفاظت مدرن را رقم زد. اصول حفاظت مدرن را برای نخستین بار بلوری و وینکلمن (در قرن هفدهم و هجدهم) حدس زدند و سایر نظریه‌پردازان به تدریج آن را تدوین نمودند (یوکیلهتو، یوکا، ۱۳۸۷، ۳۲۹). این در حالی بود که دوره رمانتیک، عبارت (حفظ و نگهداری) در وسیع‌ترین وجه ممکن، معادل (مرمت و بازسازی) تلقی شد و (علم) به عنوان راه رسیدن به حقیقت مطرح گردید. در این دوران، شناخت جوامع پیشین بر مبنای آثاری که از خود برجا گذارده‌اند، در قالب مطالعات تاریخی مطرح گردید؛ چرا که این مطالعات هویت تاریخی هر قوم و ارزش خلاقیت و میراث هنری آن‌ها را مشخص ساخته و رابطه میراث فرهنگی و تاریخ را روشن می‌سازد (طالبیان، ۱۳۸۴، ۱۵). همچنین در این دوران، افرادی همچون وینکلمن و باومگارتن انقلابی در معنا، مفهوم و ارزش‌های میراث فرهنگی پدید آوردند. برای وینکلمن نیز حفظ و نگهداری اصالت و تمامیت مواد آثار قدیمی هنری درست به اندازه پایه و اساس هر پژوهش تاریخی و هنری، مهم و حیاتی بود (علیزاده، ۱۳۸۵، ۶۶).

ب) حفاظت از قرن ۱۹ تا ۲۰ میلادی

در قرن ۱۹ میلادی، گوناگونی نگرش‌های ایجادشده، دیدگاه در زمینه حفاظت در ارتباط با ارزش‌های اثر تاریخی را دچار تحول نموده و رویکردهای ایجادشده توسط صاحب‌نظران و منتقدان مرمت، موجب چالش جدی در این زمینه گردید تا آن‌که این موضوع به یکی از مباحث مهم تبدیل شد و سبب ایجاد تحولات در دیدگاه‌های حفاظتی گردید (شیروانی، احمد و وطن‌دوست، ۱۳۹۵، ۴۱). یکی دیگر از نخستین شواهدی که بیانگر توجه به جایگاه مقولات حسی و ارتباطات انسانی با فضا در حوزه حفاظت است، نظر بیوجین در نیمه اول قرن نوزدهم است که تنها راه تضمین بزرگداشت و احترام یادمان‌های تاریخی را مرمت احساسات، به معنی برانگیختن عواطف کهن می‌دانست و آن را تنها راهی تلقی می‌کرد که از طریق آن می‌توان آثار مذکور را به همان وضعیت با شکوه پیشین مرمت کرد (یوکیلهتو، یوکا، ۱۳۸۷، ۱۲۲). در آن زمان که معماران در پی مرمت میراث‌های معماری بودند و نه حفاظت آن‌ها، نظر بیوجین بیانگر توجه او به اعاده حس مکان اولیه فضاها و میراثی با بازگرداندن فضاها به وضعیت اولیه آن‌هاست.

ج) حفاظت در چند دهه اخیر

در سده بیستم میلادی، تفکرات منتقدان و فیلسوفان مطرح در حوزه حفاظت همانند برندی، فیلدن، یوکیلهتو و غیره، سبب تغییر دیدگاه مدرن به ارزش‌ها شد و نقش آن در حوزه‌های گوناگون حفاظت مورد توجه قرار گرفت و بر نسبت‌پذیری ارزش‌ها تأکید نمودند (یوکیلهتو، ۱۳۸۷، ۲۳۵). فیلدن، حفاظت را یک حوزه حرفه‌ای چندمنظوره می‌داند که گستره‌ای از مفاهیم ارزش‌های زیباشناسی، تاریخی، علمی و فنی گوناگون را در بر گرفته و در تعامل با زمان قرار می‌دهد و کروچه، درک زیبایی‌شناسی اثر را عاری از حواشی اقتصادی و در بستر هویتی و اجتماعی بیان می‌کند (Croce, 1990). در این سده به اولویت‌گذاری و دسته‌بندی ارزش‌ها پرداخته (Stovel, 1995; Reigel, 1982) و بر اهمیت جوانب انسانی و فرهنگی، در شکل‌گیری مفاهیم ارزشی تأکید شد (Jokilehto, 2007). در چند دهه اخیر، مراکز بین‌المللی (ایکروم و آیکوموس) شکل گرفت که عهده‌دار مطالعه میراث فرهنگی، یادمان‌ها و محوطه‌های تاریخی و حفاظت از آن‌هاست. مفهوم حفاظت به تدریج با رشد دیدگاه‌های علمی در این زمینه، دقیق‌تر و از عرصه‌های فیزیکی و ملموس آثار به مقوله‌هایی ذهنی متمایل شد. چنان‌که در منشور ونیز (۱۹۶۴)، در اظهارات برنارد فیلدن (۱۹۸۲)، در بند (۳) رهنمودهای ایکوموس در باب آموزش حفاظت (۱۹۹۳) و در منشور بورا (۱۹۹۹) می‌توان اشاره به آن را مشاهده کرد. براساس این اسناد، حفاظت مجموعه‌ای از اقدامات است که موجب دستیابی انسان به ارزش‌ها، معانی، پیام‌ها و مفاهیمی می‌شود که در فضاهای میراثی نهفته است. به‌عنوان مثال در منشور بورا با کاربرد واژه مکان بر بعد انسانی فضاهای فرهنگی - تاریخی تأکید شده است.

حفاظت و مرمت میراث معمارانه، بر پایه شناخت اثر و حیطه‌های مختلفی که بر شکل‌گیری و حیات آن در طول تاریخ تأثیرگذار بوده، استوار است. ابنیه تاریخی در دنیای واقعی به صورت منفرد شناخته نشده و پیوندهایی با عوامل شکل‌دهنده کالبد خود همانند سبک تاریخی، تکنیک‌های ساخت، بانیان، سازندگان و بهره‌برداران، اقلیم، بستر قرارگیری و تغییر و تحولات محیطی برقرار می‌کنند و از آن‌ها تأثیر می‌گیرند. همان‌طور که در منشور ۱۹۶۴ ونیز، توسط ایکوموس اشاره شده است، «ایده و مفهوم یک یادمان تاریخی تنها یک اثر معماری منفرد نیست، بلکه بستر قرارگیری و محیط شهری یا روستایی را شامل می‌شود که حاوی شواهدی از تمدن بخصوص یا آثار ویژه‌ای از تغییر و توسعه یا رخدادی تاریخی باشد. حفاظت از یک یادمان تاریخی شامل نگهداری از بستر سنتی موجود بنا با مقیاس متناسب خود است» (ICOMOS, 1964). در جایی دیگر در دستورالعمل ۱۹۹۶ صوفیا جهت ثبت ابنیه و یادمان‌ها، یکی از روش‌های اصلی موجود

برای معنادار نمودن، درک، تعریف و شناخت ارزش‌های میراث فرهنگی، ثبت خصوصیات چندبعدی و همه‌جانبه آن در نظر گرفته شده است. «ثبت به معنی کسب اطلاعات توصیف‌کننده ترکیب‌بندی کالبدی، شرایط و عملکرد بنا و تحولات آن در دوره‌های مختلف زمانی» به‌عنوان یکی از بخش‌های ضروری حفاظت معرفی شده است (ICOMOS, 1996). شناخت دانش‌بنیان ویژگی‌های کالبدی یک ساختمان تاریخی، درگام اول نیازمند توصیف چندبعدی بنا، یعنی ثبت پیوندهای بنا با حیطه‌های مؤثر زمانی، مکانی، تاریخی، محیطی، اجتماعی، فرهنگی و غیره است. بنابراین برداشت خصوصیتی از جمله تاریخچه شکل‌گیری، تغییرات و الحاقات در طول زمان و یا خصوصیات سازه‌ای و فضایی، ساختار مستندات اولیه را برای شناخت بنا در فرآیند حفاظت و مرمت فراهم می‌کند (اندرودی الهام، ۱۳۹۲).

در دوران معاصر (قرن بیست و یکم) در خصوص روند حفاظت و مرمت می‌توان اشاره داشت که پژوهشگران حوزه مرمت معتقد بودند که بسیاری از آثار دارای پیام بوده و به همین دلیل نمادین می‌باشند (Alberty et al, Cosgrove, 2001, 150; 1998, 56; Michalski, 1994, 9)

از دیدگاه برخی از نویسندگان در این دوران، حفاظت، تسهیل عمل خواندن اثر است، به طوری که قابل فهم باشد. هر اثر معنای خود را دارد و حفاظت‌گراست که تصمیم می‌گیرد کدام یک از معانی آشکار شود (Cosgrove, 183.2001)

به‌طورکلی بسیار توصیه شده است که در خلال روند مرمت، معنای اثر بایستی حفظ گردد و به صورت مداوم مورد تحقیق و ارزیابی قرار گرفته و خوانش گردد. ارتباط فی‌مابین جنبه بصری، نگرش، تجربه و محتوای اثر در حفاظت بایستی مورد بررسی قرار گیرد. چنانچه گوته می‌گوید: ما آنچه را که می‌دانیم و می‌شناسیم، می‌بینیم. (Matero, 2000, 133)

از این‌رو، معانی مختلفی که برای هر اثر حفاظتی بیان شده است، عبارت‌اند از: معانی اجتماعی، معانی فرهنگ متعالی، معانی گروهی، معانی ایدئولوژیک، معانی عاطفی. در مجموع سه اصل مهم در حفاظت معاصر وجود دارد که عبارت‌اند از:

الف) نگهداری و یا توسعه معانی علمی اثر؛ ب) نگهداری و یا توسعه معانی سمبولیک اجتماعی و فرهنگ متعالی؛ ج) نگهداری و توسعه مفاهیم نمادین عاطفی (Matero.2000, 137).

امروزه در حفاظت از میراث فرهنگی، شناخت و بیان ارزش‌های نهفته در اثر، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (De la Torre, 2002; Avrami et al., 2000) و ارزش یکی از عوامل تعیین‌کننده اعتبار و اهمیت در مباحث ویژه مرتبط با علم حفاظت است (Mason et al., 2003; Matero,).

2000) که در توسعه سیاست‌های حفاظتی نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کند و به‌طورکلی هر فعالیت حفاظتی، زمانی صورت می‌گیرد که شی یا مکانی ارزشمند باشد و از این‌رو تصمیم‌گیری درباره درمان و مداخله در اثر، پیرو این ارزش است (Mason et al., 2003, 32).

فیلدن و یوکیلتهو، حفاظت را یک مسئله فرهنگی می‌دانند که منوط به فهم درستی از ارزش‌های موجود در ذخیره میراثی است (فیلدن و یوکیلتهو ۱۳۸۲، ۳۳). در حوزه حفاظت، تناقض میان ارزش‌ها براساس مؤلفه‌های الف) زیباشناسانه، ب) تاریخی و ج) فنی اجتناب‌ناپذیر است. این بدین معناست که در حفاظت، ارزشی ممکن است بر ارزشی دیگر غلبه کند؛ به عبارت دیگر، برجسته شدن یکی به بهای کمرنگ شدن دیگری است. اما واقعیت این است که سه خصیصه اثر که ارزش نامیده شده، گاه تفکیک‌پذیر نیستند و جدا کردن آن‌ها امری ناممکن یا سخت است؛ زیرا همه این‌ها در ماده واحدی نهفته است که متضمن موجودیت اثر تاریخی است (یوکیلتهو، ۱۳۸۷).

۱-۴- قلمروهای حفاظت میراث معماری

در مجموع حفاظت را دست‌کم به دو معنا می‌توانیم بشناسیم (تصویر: ۱-۳). حفاظت به معنای عمل (حفاظت کالبدی) و حفاظت به معنای نظر (حفاظت معنایی). حفاظت به معنای عمل، که در جایگاه «حرفه و دانش حفاظت» قرار می‌گیرد، مجموعه اقداماتی است که تکیه بر عمل دارد؛ چه عمل مستقیم که منجر به دست بردن در کالبد و ماده اثر می‌شود، چه عمل نامستقیم که با دست بردن در پیرامون اثر یا تغییر مسیر اتفاقاتی می‌شود که اثر از آن‌ها متأثر است. حفاظت به معنای نظر، از جنس چرایی و چیستی و در قلمرو معرفت‌شناسی قابل بسط است و به مفاهیم، نظریه‌ها، معانی و چندوچون حفاظت می‌پردازد (ابویی و نیکزاد، ۱۳۹۶، ۱۷۱).

تصویر ۱-۳- دیدگاه حفاظت معماری در طول زمان، (مأخذ: نگارندگان)

در دنیای نوین حفاظت، دیگر بحث وجود داشتن و یا نداشتن ارزش مطرح نیست و همگان پذیرفته‌اند که آثار تاریخی دارای ارزش هستند. ارزش‌های مرتبط با میراث فرهنگی را می‌توان